

A 2010-ES ÉVEK AKADÉMIÁJA

Maróth Miklós

az MTA rendes tagja

Valahányszor a magyar nemzet sorsfordulóhoz érkezett, legnagyobbjai a tudomány és a kultúra fejlesztésében vélték a kiutat megtalálni. Ez történt akkor, amikor a török kiűzése után a nagy részeiben teljesen elpusztult országot kellett új életre kelteni: Pázmány Péter egyetemet alapított Nagyszombatban, hogy az legyen az erkölcsi és gazdasági föl-emelkedés motorja. Hasonlóképp a reformkorban elvégzésre váró nagy feladatok előkészületeként Széchenyi István és társai megalapították az Akadémiát, hogy abban fogják össze az ország fejlesztéséhez szükséges szellemi erőket.

Az Akadémia tehát az egyetemekkel együtt a legfontosabb nemzeti intézményeink egyike, amelyre a magyar társadalomban nagy feladatok hárulnak. Ebből fakadóan nagy felelősség is terheli mind az Akadémia egészét, mind egyes tagjait. Ennek értelmében különös felelősséget viselnek az Akadémia mindenkori vezetői, mivel nekik kell bizonyos helyzetekben kifelé megjeleníteniük az Akadémia véleményét, a magyar tudományosság érdekeit; máskor pedig nekik kell képviselniük minden egyes tagot, nekik kell összehangolniuk a tagság tevékenységét s erőfeszítéseit, nekik kell megjeleníteniük a köztestületi tagság akaratát és bölcsességét. Megválasztásuk idejére ugyanis ők a felelősek az Akadémiában összefogott erők, és rajtuk keresztül általában véve is a magyar tudomány képví-

seletéért, továbbá a szellemi öröknek a társadalom szolgálatába való állításáért.

Az elnök és az Akadémia viszonya

Mindezek fényében érthető tehát, miért nem lényegtelen kérdés az Akadémia működése, és világos az is, hogyan kell értelmezni az akadémiai törvény azon rendelkezését, miszerint az Akadémia egy személyben felelős vezetője az elnök. Az elnök feladata részben megjeleníteni a tagság akaratát, részben alternatív megoldásokat kidolgozni a fölmerülő problémákra, hogy az Akadémia illetékes testületei megfelelő döntési helyzetbe kerüljenek. Azaz az elnök egy marad az Akadémia 360 tagja közül, még akkor is, ha bizonyos helyzetekben és fórumokon a többi nevében is beszélhet.

Az Akadémia és a reformok

A rendszerváltás óta az MTA mindenkori vezetői mindent megtettek azért, hogy az Akadémiát az új társadalmi és politikai körülményekhez és elvárásokhoz igazítsák. Eleinte a hatalmasra duzzadt létszám apadt a harmadára úgy, hogy közben nőtt a publikációkban mérhető összeteljesítmény, aztán a különféle önértékelések és diszciplína-viták igyekeztek egy új elvek szerint működő Akadémiát létrehozni, majd a belső szerkezeti átalakítások és átszervezések, az akadémiai törvény előkészítése és elfogadtatása, majd az erre épülő át-

szervezések jelentették a folyamat lezárását. E hosszú folyamat irányításáért, az Akadémia új szerepének megtalálásáért, a belső átalakításáért köszönet és hála illeti a korszak összes elnökét és vezetőségét. Az általuk bevezetett reformok eredményeit meg kell őrizni, mert azokat a tagság is megszavazta, és mára már beépültek az Akadémia működési rendjébe.

Mára azonban látszik, hogy az Akadémiának az eddigi önmagával való elkerülhetetlen foglalkozása, a változó kormányok változó ötleteihez és támogatásához fűződő viszonyának kialakítása elvonta a lényegtől a figyelmet: Magyarország tudományos összteljesítménye csökkenőben van a többi orszáéhoz képest, beleértve a környező országokat is.

Ebből következőleg el kell érni, hogy a folyamatos reformok és átszervezések végre nyugvópontra érjenek, és az alkotó munka kerüljön a figyelem középpontjába. Az Akadémiával szemben ma már tarthatatlan a sokszor hangoztatott vád, miszerint sztálinista képződmény lenne. A reformok eredményeként megújult Akadémiának immár önmaga gyökeres folyamatos szervezeti megújítása és megreformálása helyett fő figyelmét a lényegre, a kutató munkára kell fordítania.

Egyrészt el kell érni, hogy magának az Akadémiának is intézményi voltában legyen egy „*életpályamodellje*”. Azaz, el kell érni, hogy az oktatás és a kutatás Magyarországon is egyre inkább az EU elvárta arányban részeshüljön a költségvetési pénzek elosztásában, és ezen belül az Akadémia finanszírozása, a lehetőségekhez képest, kiszámíthatóan alakuljon, és ne legyen a mindenkori kormány tudomány iránti változó hajlandóságának, valamint az éves költségvetési vitáknak a függvénye.

Másrészt az akadémiai törvény garantálta állandóság kialakítása természetesen nem jelenti azt, hogy a tapasztalatokat figyelembe

véve ne kellene folyamatosan módosítani az Akadémia belső rendszerén, szervezeti és működési szabályzatán, ne kellene fokozatosan fől számolni a kutatómunka elé tornyosuló akadályokat, ne kellene a döntések jogát a problémák keletkezésének szintjére levinni, és így tovább. Azaz mindent meg kell tenni a bürokratikus akadályok fől számolásáért, valamint a napi kutatómunka megkönnyítéséért és eredményesebbé tételéért. Magam is eltöltöttem harminckilenc évet az akadémiai kutatóhálózatban (valamint húsz évet egyetemi szolgálatban), ezért úgy látom, hogy ezt a munkát csakis a folyamat részeseinek tapasztalataira támaszkodva, azok javaslatainak figyelembevételével lehet és szabad megoldani, továbbá e folyamatos korrekciónak nem szabad nagy megrázkódtatásokkal, olyan átalakulásokkal járnia, amelyek az MTA munkatársait a bizonytalanság érzésével töltik el, elfordítva figyelmüket az alkotómunkától.

Az elnök és az elnökség tagjai

A törvény az MTA elnökét teszi felelőssé az MTA tevékenységéért. Ez azonban nem jelenti azt, hogy számos, a történelemből ismert példával összhangban az Akadémia mindenkori elnöke egy személyben kizárólagosan birtokolná az irányító hatalmat. A vezetői felelősség egyes részeit delegálnia kell vezetőtársainak és az illetékes bizottságoknak. Feladatokat és hozzájuk szükséges jogköröket kell adnia az alelnököknek, illetve a főtítkárnak és helyettesének. A közgyűlés ugyanis az elnökség tagjaira szavazva nemcsak az elnökre, hanem a többiekre is felelősséget ró, és szavazataival őket is főlhatalmazza különféle feladatok elvégzésére. Világossá kell tehát tenni, hogy az elnökségen belül kinek milyen jogkörei és feladatai vannak, amelyeket a közgyűlés szükség esetén számon is kérhet rajtuk.

Területi bizottságok

Ugyancsak meg kell vizsgálni, és ha szükséges, a tapasztalatok fényében módosítani kell a területi bizottságok tevékenységének szabályozását, és módosítani kell működési feltételeiket is. Ezt a feladatot is csak a területi bizottságok tapasztalataira építve lehet elvégezni.

Életkor

Külön figyelmet kell szentelni az életkor kérdésének. A törvény ugyan keretszámok megállapításával különbséget tesz a hetven év alatti és fölötti tagok között, de a tagok jogainak és kötelességeinek megállapításakor már semmiféle hasonló különbségtételre sem bukkanhatunk. Ugyanakkor figyelembe kell vennünk, hogy az Akadémia egészének átlagéletkora hetvenkét év, és két osztály (matematika és fizika) kivételével minden osztály átlagéletkora ekörül mozog. Ebben az életkorban azonban az emberek túlnyomó többsége már letette, vagy erősen csökkentette egyéb kötelezettségeit, és igyekszik lehetőleg minden erejével a kutatásra koncentrálni. (Nem egy tagtársunk hetvenhét és hetvennyolc éves korában nyújtotta legjobb teljesítményét.)

Akadémiánk elemi érdeke tehát ezt a már esetleg egyetemokról nyugdíjba vonult, de még szellemi ereje teljében levő, nagy tapasztalatokkal rendelkező korosztályt jobban bekapcsolni az Akadémia munkájába, illetve megvizsgálni, hogyan lehet kutatási- és élettapasztalataikat minél hatékonyabban az Akadémia, a magyar tudomány és a közjó érdekében hasznosítani.

Az Akadémia és közművelődés

Az Akadémia a *Mindentudás Egyetemével* lépett a leghatékonyabban a közvélemény elé, és kapcsolódott be a közművelődési tevékeny-

ségbe. A sorozat elhaltával sikerült megindítani a *Pont könyvek* sorozatát. Ezt a tudomány legjelesebb képviselői által írt könyvekből álló sorozatot a jövőben folytatni kell, és minél több kiváló szakembert be kell vonni megírásukba. A sorozatnak az Akadémia nagyközönség felé kinyújtott kezévé kell válnia.

Az Akadémia és a törvények

Az 1994/XL-es törvény, valamint annak módosítása, a 2009/XX-as törvény az Akadémiát közfeladatok ellátására kötelezi. Ennek jegyében a Magyar Tudományos Akadémia főadata a tudomány helyzetéről szóló országgyűlési beszámolót elkészíteni.

1.) Az ország tudományos fejlődése érdekében az Akadémiának elsősorban az öncélú fölfedező tudomány terén kell eredményeket elérnie. (Ez a megállapítás természetesen az egyes tudományokra eltérő mértékben és eltérő értelemben igaz.) Sajnos, a politika mégis gyakran azonnal hasznosítható gyakorlati eredményeket vár el a tudománytól, így az akadémiai intézetektől is.

Az Union Académique Internationale (a humán akadémia és a nemzeti akadémia humán részlegeinek nemzetközi szövetsége) elnökeként (jelenleg tiszteletbeli elnökeként) tapasztaltam, hogy a fölfedező tudomány, az alap kutatás becsülete mindenütt sokkal magasabb, mint Magyarországon. Az igazi, jelentős tudományos kutatások és fölismerések azonban általában véve csak közvetve, több lépcsőn keresztül hasznosulnak. Úgy is mondhatjuk, hogy a sikeres kutatásnak a politika rövid távú utilitarista szemléletével szemben a hosszú távú gondolkodást kell előnyben részesítenie, és az Akadémia munkájában is a hosszú távú tervezésnek kell érvényesülnie.

2.) Az utilitarista szemléletet mind az akadémiai kutatásokban, mind az egyetemek

működésében az öt megillető helyre kell visszaszorítani, és sürgetni a döntéshozókat, hogy az új fölfedezések és a gyakorlati hasznosítás közti áttételhez szükséges intézmények hálózatát is, az iparral és a mezőgazdasággal együtt, kezdje meg kiépíteni.

3.) Az előttünk álló választások eredményétől függően a következő négy évben átfogó felsőoktatási reformokra kerülhet sor. Ennek előkészítése során az MTA kötelessége kiállni az egyetemi kutatás és oktatás érdekeiért, az azokat jobbra tevő reformokért. Az MTA tagjainak nagy része ugyanis egyetemeken dolgozik, az egyetemi oktatásban és kutatásban nagy tapasztalatokat szerzett, illetve a tudományos utánpótlás képzésében általában véve is nélkülözhetetlenek az egyetemek. A várható

felsőoktatási reformok kidolgozása során azonban nemcsak az Akadémián főlhalmozott szakértelmet kell hasznosítani az egyetemek munkájának javítása érdekében, hanem azt is meg kell vizsgálni, hogyan lehet (az immár fizikailag is az egyetemek közelében létező) akadémiai kutatóintézetek és az egyetemek tevékenységét közelebb hozni egymáshoz.

A Magyar Tudományos Akadémiának kiemelkedő szerepet kell játszania az ország modernizációjában, és meg kell felelnie a XXI. század kihívásainak. Ez pedig csak hosszú távú tervezéssel és tudatos munkával sikerülhet. Olyannal, amely átível az elnöki periódusokon, és amelynek legfőbb letéteményesei az Akadémia szakmai közösségei.

Maróth Miklós tudományos önéletrajza

1961-ben tettem érettségi vizsgát a Pannonthalmi Bencés Gimnáziumban. Egy év gyári munka után, 1962–1967 között az Eötvös Loránd Tudományegyetemen arab–latin–görög szakot végeztem, majd 1970-ben az assziológia kiegészítő szakon is diplomát kaptam. Közben egy évet eltöltöttem ösztöndíjasként a Bagdadi Egyetemen, ahol elsősorban gyakorlati arab nyelvismereteimet erősítettem. Ezt követően életem során a Szovjet Tudományos Akadémia leningrádi orientalisztikai intézetétől a Harvard Egyetemig számos helyen fordultam meg fél vagy egy évre, eleinte tanulóként, később kutatóként vagy oktatóként.

Az egyetem elvégzése után az MTA Könyvtárában dolgoztam (itt kerültem az arab kéziratok kutatásának közelébe), ahonnan 1970-ben az MTA Ókortudományi Tanszéki Ku-

tatócsoportjába mentem, amelynek 1988-tól 2011-ig a vezetője voltam.

Kezdetől fogva sémi és klasszika-filológiai ismereteimet együttesen akartam hasznosítani. Eleinte a homéroszi eposzok keleti gyökerei (a Zsoltárok könyve költészete és az ugariti epikus költemények stb.) érdekelték, utóbb azonban érdeklődésem az arab és a görög tudományok kapcsolatai felé fordult.

Először – Czeglédy Károly professzorom kívánságát követve – a görög földrajzi hagyomány továbbélését kutattam az arab földrajz-tudományban és kartográfiában, különös tekintettel Közép-Ázsiára és a steppe-történetre. Ebből a témából írtam 1970-ben megvédett egyetemi doktori disszertációm, továbbá számos más cikket a Harmatta János vezette nemzetközi steppe-történeti kutatások keretében. E munkám során rekonstruáltam és

megrajzoltam al-Khwárizmí térképének Ázsiára és Kelet-Európára vonatkozó részét, összevetve azt Ptolemaiosz térképével.

A földrajztól jutottam el a görög és az arab tudományok általános problémáihoz, azon belül is a módszertant jelentő logikához. A logika és annak alkalmazása az egyes tudományokban (fizika, metafizika stb.) állt kutatásaim középpontjában. Ezek eredményeként írtam meg kandidátusi értekezésemet (1974), amely *Görög logika Keleten* címmel jelent meg 1980-ban. Ennek utolsó fejezetét bontottam ki később alaposabban az *Ibn Sina und die peripatetische „Aussagenlogik“* (Leiden, 1989) című könyvemben, majd 1988-ban szereztem meg a tudományok doktora címet. Disszertációm *Die Araber und die antike Wissenschaftstheorie* (Leiden, 1994) címmel jelent meg.

Az e kutatásaim során a görög filozófia terén összegyűlt tapasztalataimat és a témában tartott egyetemi előadásaimat foglaltam össze egy külön kötetben, amely *A görög filozófia története* (Piliscsaba, 2002) címen jelent meg.

A görög–arab logikával és kutatási módszertannal foglalkozva fölismertem a meggyőzés művészetét jelentő retorika jelentőségét. Az arisztotelészi hagyományban a retorika a logika része, szerepe a nem „teoretikus” tudományokban (erkölcsstan, politika stb.) alapvető fontosságú, jóllehet ott is nélkülözhetetlen. E területen végzett munkám alapját az a kéziratos levélregény jelenti, amelyet Isztambulban fedeztem föl, és amelyről két dolgot sikerült bizonyítanom: 1) ez a legelső arab nyelven írt prózai mű; 2) eredetileg egy görög retorikai iskolában fogalmazták. A művet a *The Correspondence between Aristotle and Alexander the Great; An Anonymous Greek Novel in Letters in Arabic Translation* (Piliscsaba, 2006) címen adtam ki és dolgoztam föl. Ez a mű egyben az arab nyelvű politikatudomá-

nyi irodalom első, döntő jelentőségű dokumentumának bizonyult.

Természetesen igyekszem figyelemmel követni e tudományok eredményeinek továbbélését és hatását mind a mai napig. Ennek eredménye az *Islám és politikaelmélet* (Budapest, 2013) című könyvem, amely angol nyelvű, alaposan kibővített változatán most dolgozom.

E kutatásaimnak számos önálló kötetben közreadott „mellékterméke” is volt: az ugariti eposzok fordítása (*Baal és Anan; Ugariti eposzok*. Budapest, 1986), az iszlámot és annak kultúráját, az iszlám vallásának résztudományait bemutató könyvek (*Az iszlám*. Budapest, 2007; *Muslim Political Theory: A Comparative Terminological Investigation*. Piliscsaba, 2010; *Bevezetés az iszlámba*, megjelenés alatt).

A hazai publikálással egy távolabbi célt követek, amely összefügg tudományos közéleti tevékenységemmel.

Idehaza ugyanis megszerveztem előbb a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karát (1992), utóbb az iszlámtudományi kutatások támogatásának céljával az Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézetét (2002). Ez utóbbi intézmény tizenkét évvel ezelőtt alkalmazott fiatal kutatói ma már mindannyian nemzetközileg ismertté váltak és egyetemi vezető állásban vannak, az újak pedig most indulnak el pályájukon. Az intézet tizenkét év alatt huszonöt kötetet publikált. A fent említett szándék tehát az, hogy e könyvek az orientalisztika egyik nemzetközileg is jelentős, Magyarországon kiadott, magyar intézethez köthető sorozatává váljanak.

Eközben több mint tíz évig, egészen ez év elejéig, az MTA *Acta Antiqua* folyóiratának főszerkesztője voltam.

Az MTA keretében folytatott tevékenységem során voltam a Támogatott Kutatóhe-

lyek Bizottságának tagja, osztályelnök-helyettes, osztályelnök, majd alelnök.

Külföldi tagságaim és munkám elismerései közül hármat emelek ki: a humán akadémiák és a nemzeti akadémiák humán osztályainak nemzetközi szövetségében (Union Académique Internationale) elnökségi tagnak (2006), majd elnöknek választottak meg (2007–2010). Ma a szervezet tiszteletbeli elnöke vagyok. Ebben a minőségemben számos nemzetközi kutatási program elindításában és minőségének ellenőrzésében kell részt

vennem, így lehetőségem nyílik, hogy tájékozódjam a világban folyó jelentős kutatásokról, és befolyásoljam azok alakulását.

Buenos Airesben tett látogatásom alkalmával a város díszpolgárává választottak (2009) mint a huszadik század egyik legjelentősebb bölcész kutatóját.

2011-ben megkaptam az Iráni Iszlám Köztársaság legmagasabb tudományos kitüntetését, az Ibn Sina-aranyérmét, az arab nyelvű tudományos irodalom, elsősorban Ibn Sina munkásságának kutatásában elért eredményeimért.

